

ВПЛИВ ЕСТЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ Й.Й. ВІНКЕЛЬМАНА НА СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ПІДГОТОВКИ ХУДОЖНИКІВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ XVIII – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

IMPACT OF J.J. WINKELMANN'S AESTHETIC-PHILOSOPHICAL IDEAS ON THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC CONCEPTS OF ARTISTS TRAINING IN UKRAINE IN THE XVIII – EARLY XX CENTURIES

У статті проаналізовано особливості естетико-філософських поглядів Йоганна Йоахіма Вінкельмана у контексті їх впливу на формування і розвиток теорії та практики навчання образотворчого мистецтва на теренах України протягом XVIII–XIX століть. Застосування бібліографічного, біографічного, культурно-історичного методів дозволило встановити, що ідеї Й. Вінкельмана стали підґрунтям розвитку культурології, мистецтвознавства, філософії та мистецької освіти доби просвітництва як на загальноєвропейському рівні, так і в Україні. З'ясовано, що просвітник першим наголосив на винятковій значущості класичного грецького мистецтва й філософії у скарбниці загальнолюдських цінностей, здійснив теоретичне дослідження античних художніх творів. Констатовано, що естетико-філософські ідеї вченого, по-перше, вплинули на розвиток філософської думки XVIII століття, а по-друге, були покладені в основу теоретичної підготовки фахівців образотворчого мистецтва означеного періоду. Встановлено, що погляди вченого стали теоретико-методологічною основою академічної школи в мистецькій освіті, а їх вплив прослідковується в педагогічній, науковій та творчій діяльності видатних українських художників-педагогів XIX – початку ХХ століть, які поєднали українське традиційне мистецтво, елементи давньогрецького класичного мистецтва та тогочасні сучасні художні течії. Крім того, завдяки вченню Й. Вінкельмана поширилася практика використання гіпсових зліпків з античних скульптур для навчального процесу підготовки учнів у закладах художньої освіти різних рівнів на заняттях з малюнку. Зазначено, що ідеї Йоганна Йоахіма Вінкельмана щодо теоретичних і практичних засад підготовки художників на основі зразків античного мистецтва не втратили своєї актуальності й на сучасному етапі розвитку художньої освіти.

Ключові слова: Йоганн Йоахім Вінкельман, антична культура, класичне мистецтво, художня освіта, наочність зі зліпків античної скульптури.

In the article the peculiarities of the aesthetic-philosophical views of Johann Joachim Winkelmann in the context of their influence on the formation and development of the theory and practice of teaching fine arts in Ukraine in the XVIII–XIX centuries are analyzed. The use of bibliographic, biographical, cultural and historical methods has made it possible to establish that Winkelmann's ideas largely served as the basis for the development of culture studies, art studies, philosophy and artistic education in the era of enlightenment both at the pan-European level and in the regions of Ukraine. It has been found out that the enlightener first emphasized the exceptional significance of classical Greek art and philosophy in the treasury of universal values, carried out a theoretical study of ancient works of art. It is stated that the aesthetic-philosophical ideas of the scientist, firstly, influenced development of the philosophical thought of the XVIII century, and secondly, they were the basis for the theoretical training of specialists in the fine arts of the designated period. It is established that the views of the scientist subsequently served as a theoretical and methodological basis of the academic school in artistic education, and their influence is observed in the pedagogical, scientific and creative activities of the outstanding Ukrainian artists-teachers of the XIX and early XX centuries, which united Ukrainian traditional art, elements of ancient Greek classical art and contemporary art trends. In addition, thanks to Winkelmann's theory, the practice of using gypsum casts of antique sculptures for the educational process of students' training in institutions of artistic education of various levels at drawing classes had spread. It is noted that Johann Joachim Winkelmann's ideas regarding the theoretical and practical principles of artists' training based on antique samples of art have not lost their relevance at the present stage of the development of artistic education.

Key words: Johann Joachim Winkelmann, antique culture, classical art, artistic education, visibility from casts of ancient sculpture.

УДК 377/378.09:74/75(477)«18/193»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-8>

Никифоров А. М.,
канд. пед. наук,
викладач мистецьких дисциплін
Сумської художньої школи
імені М.Г. Лисенка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Питання формування і розвитку естетико-філософської думки в поступальному ході історії в різні часи привертало увагу науковців. Одним із подвижників розвитку історичної науки про мистецтво є німецький вчений Йоганн Йоахім Вінкельман. Дослідники приписують йому відкриття історико-генетичного вивчення мистецтва. Саме він перший відмовився від методу зібрання розрізаних біографій художників і намагався досліджувати мистецтво як цілісне явище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інформаційним матеріалом для нашого дослідження слугували роботи самого вченого [2] та дослідників його наукових пошуків у галузі філософії мистецтва Ж. Базена [1], Б.Р. Віппера [3; 4]. Важливе значення для дослідження має робота науковця М.О. Ліфшица «Йоганн Йоахім Вінкельман та три епохи буржуазного світогляду» [8], а також статті в енциклопедичних виданнях Г. Фліндлера [9], М.О. Кузнецова [6] тощо. Слід відзначити низку статей про персоналію Й.Й. Вінкельмана сучасних

науковців-мистецтвознавців Є.О. Дмитрієвої [5] та К.Ю. Лаппо-Данилевського [7] в контексті історії мистецтвознавства, в яких говориться про вплив поглядів вченого на розвиток філософських течій в європейській науковій думці та на становлення академічної художньої освіти в Російській імперії, до складу якої в окреслений період входили землі України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досі питання впливу естетико-філософських ідей Й.Й. Вінкельмана на розвиток мистецької освіти в площині історико-педагогічного дослідження не піднімалися вітчизняними науковцями.

Мета статті – визначити особливості естетико-філософських поглядів Йоахіма Вінкельмана в контексті розвитку образотворчого мистецтва на теренах України протягом XVIII – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Йогаанн Йоахім Вінкельман народився 9 грудня 1711 року в німецькому містечку Стендаль в сім'ї шевця. Навчався на богословському відділенні Університету міста Галле, згодом зайнявся математикою та медициною у Йєнському університеті. Розпочав трудову діяльність на посаді проректора сільської гімназії, пізніше працював у бібліотеці графа Генріха фон Бюнау в Нотшиці неподалік від Дрездена. Згодом його було переведено на посаду бібліотекаря курфюрста Саксонії, де відбулося його знайомство із творами античності й ренесансу.

1755 року Й.Й. Вінкельман опублікував свою першу книгу «Думки про наслідування грецьких творів у живопису та скульптурі», завдяки якій одразу здобув європейську популярність, прийняв пропозицію кардинала Альбані (племінника Папи Климента VI) і отримав посаду бібліотекаря й одночасно хранителя колекцій предметів старовини. У цей період написав низку трактатів, присвячених розкопкам Геркуланума. Найвідомішою розвідкою Й.Й. Вінкельмана, що принесла йому визнання, є трактат «Історія мистецтва давнини» (1764), написана в період, коли вчений обіймав посаду головного антикварія Ватикану, що надавало йому право керувати археологічними розкопками. Зазначимо, що саме знайомство вченого з матеріалами розкопок в Помпеях і Геркуланумі (датовані періодом до 79 року до н. е.) спонукало Й.Й. Вінкельмана до певних висновків щодо первинності і значущості грецького мистецтва. Предмети старовини, виявлені під час розкопок міст, досліджені і описані Й. Вінкельманом, здійснені вченим умовиводи і висновки вплинули на розвиток як образотворчого мистецтва, так і на формування естетико-філософської думки. Важливо вказати, що згідно із вченням Й.Й. Вінкельмана основні етапи розвитку мистецтва відповідають таким етапам розвитку життя людини: дитинство (становлення), юність (розвиток), зрілість (пік, вер-

шина), старість (занепад). Відповідно до цієї тези Й.Й. Вінкельман виділив чотири періоди у грецькому мистецтві: стародавній (до Фідія), високий (у Фідія), вишуканий (Пракситель, Лісіпп), наслідувальний [2]. З цього приводу Ж. Базен в роботі «Історія історії мистецтва від Вазарі до наших днів» зазначав, що в розробленій Й.Й. Вінкельманом схемі розвитку мистецтва є, безперечно, й період занепаду, проте вчений не розглядає цей період, виключає його із кола поставлених проблем [1].

Що стосується митців Високого Відродження, то Й.Й. Вінкельман надає перевагу Рафаелю. Свого часу його робота «Сикстинська Мадонна» справила на вченого незабутнє враження, майстерність художника Вінкельман пояснює засвоєнням Рафаелем уроків грецьких майстрів. Отже, втілення краси і гармонії Вінкельман вбачав тільки в античному класичному мистецтві, що відсутнє, на його думку, в сучасному йому мистецтві. Ця думка є провідною в «Роздумах про прекрасний смаку живопису», а згодом в «Історії мистецтва старовини» Й.Й. Вінкельман аргументував і підтвердив її, оперуючи археологічними знахідками [2].

Важливо підкреслити, що теорія прекрасного у Й.Й. Вінкельмана базується на пошуку ідеалу. За словами М.О. Кузнєцова, ідеалом для Й.Й. Вінкельмана слугує грецька скульптура епохи Фідія, її пластична досконалість, врівноваженість та гармонія [6]. Схожої думки дотримується Б.Р. Віппер у книзі «Історія західноєвропейського мистецтвознавства». Автор наголошує, що розуміння Й.Й. Вінкельманом античного мистецтва було досить однобоким. Далі він вказує на те, що вчений ігнорує динаміку і драматизм, які притаманні грецькому мистецтву [3]. У цьому контексті В. Фріндлер зауважив, що Й.Й. Вінкельман вперше вказав на загальнолюдську цінність і значущість грецького класичного мистецтва, проте внутрішній драматизм і протиріччя грецької історії і мистецтва не були ним осмислені [9].

Аналізуючи науковий доробок Й.Й. Вінкельмана, М.О. Ліфшиц прокоментував значення для нащадків діяльності німецького вченого, виділивши в ній етапи впливу на діячів найближчих поколінь, на виникнення теорії марксизму і робітничого інтернаціоналізму, на соціалістичну демократію. Автор детально проаналізував ставлення до поглядів вченого видатних діячів усіх трьох періодів і дійшов висновку, що загальна ідея благородної простоти та спокійної величі – головна думка доктрини класицизму – надає імені її засновника значення символу [8]. Отже, зазначене вище свідчить про суперечливе ставлення до спадщини Й.Й. Вінкельмана у різні історичні періоди.

Серед нечисленних досліджень сучасних науковців, що стосуються осмислення теоретичного доробку Й.Й. Вінкельмана, вважаємо за необхідне

виокремити дослідження російського мистецтвознавця К.Ю. Лаппо-Данилевського. У статті «Російська рецепція ідей Й.Й. Вінкельмана: хронологія та специфіка» автор висвітлює особливу роль ідей Й. Вінкельмана в становленні Петербурзької імператорської академії витончених мистецтв, у навчанні пансіонерів Академії, відправлених на стажування до Франції й Італії. Особливу увагу акцентує вчений на безпосередньому спілкуванні ініціатора заснування Академії в Петербурзі графа І.І. Шувалова з Й.Й. Вінкельманом. Саме за порадою Й.Й. Вінкельмана 1769 року для навчального процесу в Академії було надано форми, зняті з сімдесяти кращих римських, флорентійських та неаполітанських статуй, відбір яких відобразив уподобання Й.Й. Вінкельмана [7].

Метод вивчення античного мистецтва за гіпсовими копіями кращих скульптур, відібраних І. Шуваловим за участю Й. Вінкельмана, набув широкого розповсюдження в Петербурзькій Імператорській академії вишуканих мистецтв для навчання художників у Російській імперії.

Крім того, К.Ю. Лаппо-Данилевський наголосив на значенні розробки Й.Й. Вінкельманом маршрутів для вивчення старовинних античних пам'яток європейськими й російськими мандрівниками [7]. Вважаємо, що особливо цінною ця грань діяльності Й.Й. Вінкельмана була для мандрівників-художників, зокрема для пансіонерів Академії, що проходили стажування за межами країни (серед них були й вихідці з України). Так, керуючись працями Й.Й. Вінкельмана, європейські та російські художники (зокрема, митці з України, територія якої у досліджуваний період належала для ознайомлення з найвизначнішими творами античного мистецтва та відродження. Варто сказати, що Й.Й. Вінкельман висловив думку про необхідність навчання образотворчому мистецтву з використанням гіпсових копій кращих взірців античної та ренесансної скульптури як засобів наочності [2].

Отже, ідеї Йоганна Йоахіма Вінкельмана отримали велику підтримку в Петербурзькій Імператорській академії витончених мистецтв, що з часом стала своєрідним центром їх розповсюдження й на терени сучасної України, оскільки в цій академії свого часу навчалися провідні художники, що працювали на ниві розбудови української художньої освіти протягом XVIII – початку ХХ століть. Важливо також зауважити, що ідеї Й.Й. Вінкельмана разом з естетико-філософськими принципами бароко стали підґрунтям для розвитку теорії та практики навчання образотворчого мистецтва в Україні, а згодом відобразилися у системі навчання й виховання Першої Української академії мистецтв, заснованої 1917 року. Філософське розуміння античності набуло особливого українського характеру, що втілювалися в художніх творах. Яскравими прикладами можуть слугувати

ілюстрації до поеми І.П. Котляревського «Енеїда» Г.І. Нарбути (до речі, одного із фундаторів Української Академії мистецтв).

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, маємо підстави зробити такі висновки:

- запропонована Йоганном Йоахімом Вінкельманом періодизація розвитку грецького мистецтва досі використовується в теорії образотворчого мистецтва;

- метод вивчення античного мистецтва за гіпсовими копіями на основі вподобань Й.Й. Вінкельмана широко розповсюдився у закладах художньої освіти протягом XVIII–XX століть і досі використовується у навчально-виховному процесі;

- керуючись працями Й.Й. Вінкельмана, європейські та російські художники, а також митці з України склали маршрути подорожей по Італії для ознайомлення з найвизначнішими творами античного мистецтва та епохи відродження;

- великого значення для збагачення аналізу творів мистецтва в теоретичній підготовці художників набуло вміння Й.Й. Вінкельмана узагальнювати і робити висновки, не обмежуючись лише описом сюжету твору.

Отже, усе сказане дає нам підстави стверджувати, що праці Йоганна Йоахіма Вінкельмана, які стосуються дослідження античного мистецтва у площині естетико-філософського розуміння образотворчого мистецтва, суттєво вплинули на теорію та практику навчання художників у Російській Імператорській академії вишуканих мистецтв протягом XVIII–XIX століть, а згодом і на систему фахової академічної підготовки художників у Першій українській академії мистецтв.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні естетико-філософського концепту в контексті передумов становлення та розвитку художньої освіти на теренах України протягом XVIII–XIX століть.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базен Ж. История истории искусства: От Вазари до наших дней / ред. Ц.Г. Арзаканян. Москва : Прогресс, 1994. 528 с.
2. Винкельман И.И. История искусства древности / сост. изд. И.Е. Бабанов. Санкт-Петербург : Алетей, 2000. 800 с.
3. Виппер Б.Р. Введение в историческое изучение искусства. Москва : Изобразительное искусство, 1985. 336 с.
4. Виппер Б.Р. История европейского искусствознания: От Античности до конца XVIII века. Москва : Книга по требованию, 2012. 436 с.
5. Дмитриева Е.А. Классика, классицизм, Винкельман и Россия: историческая метафизика прекрасного. *Новое литературное обозрение*. 2019. № 155 (1). С. 370–383.
6. Кузнецов М.А. Винкельман. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / ред. изд. В.С. Стёпина, А.А. Гусейнова, Г.Ю. Семигина, А.П. Огурцова. Москва : Мысль. 2001. Т. 1–4. 2816 с.

7. Лаппо-Данилевский К.Ю. Русская рецепция идей И.И. Винкельмана: хронология и специфика. *Antike und Klassizismus – Winckelmanns Erbe in Russland : Akten des internationalen Kongresses*, St. Petersburg, 30 September – 1 Oktober 2015. Mainz; Rühpolding : Verlag Franz Philipp Rutzen ; Petersburg : Michael Imhof Verlag, 2017. S. 11–38.

8. Лифшиц М.А. Иоганн Иоахим Винкельман и три эпохи буржуазного мировоззрения : в 3 т. Москва : Изобразительное искусство, 1986. Т. 2. С. 57–113.

9. Фридлиндер Г. Винкельман. *Философская Энциклопедия* : в 5 т. / ред. изд. Ф.В. Константинова. Москва : Советская энциклопедия, 1970. Т. 5. 740 с.